

ETNOGRAFSKI ZAPISI O NARODNIM NOŠNJAMA HRVATA-KATOLIKA NA KORDUNU

IVICA IVANKOVIĆ

Hrvatski radio

Uredništvo narodne glazbe

Prisavlje 3, 10000 Zagreb

UDK: 391(497.5-3 Kordun)

Stručni rad

Primljeno: 15.11.2003.

Prihvaćeno: 15.12.2003.

O narodnim nošnjama Hrvata-katolika, Kordunaša, dosad se relativno malo pisalo. Nema cjelovitih znanstvenih, ni etnoloških ni folklorističkih zapisa o tom materijalnom dijelu kordunske baštine. Na žalost, u ratu (bolje reći ratovima) mnogo je toga nepovratno izgubljeno. Vrlo je malo te tzv. "robe" u materijalnom smislu i sačuvano u muzejskim ili privatnim zbirkama. Sjećanja ljudi i poneka stara fotografija danas su još jedini mogući izvor podataka i pokazatelji kako je nekoć izgledala i kako danas obnoviti starinsku kordunsku nošnju. Zbog toga u ovome članku donosim zasad dostupne izvore kao i osnovne podatke koji su bili smjernicama mojih sadašnjih istraživanja. Uz popis literature dodajem i cjelovito prepisane zapise o narodnoj nošnji u Rastokama, koje u svojoj knjizi Rastoke - na slapovima Slunčice donosi Toma Žalac.

Ključne riječi: narodna nošnja / Kordun / Rastoke

NARODNA NOŠNJA U RASTOKAMA (TOMA ŽALAC)

Stoljetne migracije stanovništva na slunjskom dijelu nekadašnje Vojne krajine uvjetovale su raznolikost tradicionalnog načina života, privrede, stanovanja, ishrane, društvenih odnosa, duhovne kulture i narodnih običaja, pa tako i odijevanja. To bi bilo zanimljivo istraživačko područje mladih stručnjaka povjesničara, geografa i etnografa i vrijedan doprinos našoj kulturnoj historiografiji, dok novom industrijskom proizvodnjom i suvremenim oblicima života nisu potpuno izbrisane i posljednje osebujne slike prošlosti.

Samo u ženskoj i muškoj narodnoj nošnji očitivalo se bogatstvo raznolikosti u pojedinim krajevima, pa i selima. Tako je npr. narodna nošnja življa oko Cetingrada drukčija od narodne nošnje Rakovice, Drežnika te okolnih sela Slunja. Također se razlikuje nošnja srpskog življa od Veljuna od nošnje u Primišlju, Močilama, Sadilovcu. Na način odijevanja utjecao je najviše način privrede i života uopće, tj. da li su pretežno ratarska ili stočarska područja, odakle su došli i gdje su se naselili. U odijevanju muškaraca osjeća se i utjecaj jednoobraznosti nošnje nekadašnjih graničara, bez obzira na nacionalnost i iz kojeg su kraja.

Rastoĉka narodna nošnja bila je istovjetna narodnoj nošnji okolnih sela odakle su se doselili. Već između dva svjetska rata došlo je do pomodiranja i promjena u odijevanju. Inaĉe muškarci su ljeti, odnosno za toplijih dana, nosili duge široke gaće od lanenog ili miješanog platna s isto takvom košuljom. Ogrnuti su bili "jeĉermom" plave ili crne boje, a na glavi su imali crvenkapu s resama ili šešir, tamne boje. Preko košulje, oko pasa nosili su širok opasaĉ (ĉemer), za kojim je za vrijeme sveĉanijih dana redovno stajala ukrašena kubura (kapsulaĉa), a isto tako veći noŹ s ukrašenim drškom. "Zlu ne trebalo" † to se oruŹje nosilo samo za sveĉanosti, ali se znalo upotrijebiti prilikom krvavih obraĉuna između momaka pojedinih sela na crkvenim sveĉanostima ili u svatovima. Tako su veći sukobi bili u Cvitoviću, Cetinguadu, Lađevcu itd., o kojima se mjesecima priĉalo.

Zimi i za hladnijih dana muškarci su nosili hlaĉe te bijelu maju od domaće vune optoĉene na prednjem dijelu i rukavima od tamnog raznobojnog platna (samet ili parhet), a na glavi poseban oblik plitke šubare. Za vrijeme veće zime nosili su još deblji polukratki kaput od tamnijeg tvorničkog sukna. Od obuće radnim danom nosili su opanke s vunanim ĉarapama, a nedjeljom i praznikom uglancane boksane cipele.

Źenska nošnja udatih i starijih Źena razlikovala se od djevojaĉke. I jedna i druga odjeća bila je od tvorničkog materijala, jedino su podsuknje bile od domaĉeg platna. Dok je kod starijih Źena prevladavala tamna boja, s eventualno nezamjetljivim šarama i karama, dotle je djevojaĉka nošnja bila svjetlija, laganija, lepršava, s nešto kraćim suknjama, obiĉnim ili plisiranim, te naprijed keceljama (fertonima) Źarkih boja. Sveĉanije su bluze redovito bijele ili Źuĉkaste, naprijed svilom naborane, a preko njih uski prsluk, redovito tamnije boje. Djevojke su za hladnijih dana preko te odjeće nosile velike pletene rupce (bijele ili drugih Źivljih boja) koje su same plele od domaće ili tvornički prerađene vune. Starije Źene nosile su duge tamne suknene ogrtaĉe (šaltuke).

Djeca, bilo muška bilo Źenska, od pete godine nosila su košuljice od domaĉeg, što jaĉeg konopljinog ili lanenog platna (drmu; nom. sg. "drma", op. I. I.). Velik je korak u Źivotu bio kada su djeĉaci prvi put obukli hlaĉice i kakvu maju s opanĉićima. Viša je faza bila već za đake u osnovnoj školi kada su dobili kompletno i hlaĉe i kaputić te kakve teške cipele potkovane s ĉavlićima (brukvicama) da se ne bi brzo izderale.

Tako o narodnoj nošnji u Rastokama piše Toma Źalac.

Folklornih skupina na Kordunu, koje marno obnavljaju svoju baštinu, posebno pak glazbene i plesne tradicije danas ima više nego ikad prije. Ćlanovi i ĉlanice kordunaških KUD-ova nastupaju u nošnjama koje su uglavnom novije i predstavljaju "zadnju modu" (iz godine 1934., kakvu pamti i opisuje citirani T. Źalac). Pojam te tzv. "zadnje mode" odnosi se prije svega na Źenske nošnje u kojima je utjecaj industrijske robe i tkanina popriliĉan. To dakako nije sluĉajno jer su se materijali za izradu nošnje (robe), osobito sveĉanije, i nekoć nabavljali u obliŹnjim gradskim središtima † u Slunju, Karlovcu, Velikoj Kladuši i ĉak Topuskom.

Jedino ĉlanice folklorne skupine iz Hrvatskog Blagaja i Pavlovca nastupaju, obnavljaju, ĉuvaju i diĉe se danas "na oko" drukĉijom nošnjom i starinskim oglavljem.

One nose *bijelu robu* zanimljivoga kroja i nazivlja te osebujna načina ukrašavanja, "**blagajsku nošnju**", u kojoj su se zadivljujuće međusobno susreli i isprepleli panonski i dinarski elementi. Panonski u materijalu, načinu izrade; dinarski dijelom u slojevitosti obuće, a dijelom u nazivlju. Upravo bi ženska narodna nošnja Hrvatskoga Blagaja, sama po sebi (kao i istraživanje koje je u tijeku) mogla potvrditi nekadašnje migracije i kretanja stanovništva na ovome stoljećima kontaktnome području, jer svojom ukupnom siluetom u cjelini podsjeća na slične ženske nošnje ogulinsko-modruškoga kraja i Hrvatskoga zagorja (primjerice ženska "košulja na poramke"). Osim sačuvanih i vrlo vrijednih primjeraka starinske ženske *robe*, datiranih s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, Blagajke su do danas sačuvale i svoje specifično starinsko opremanje glave †

† češljanje u *rogove* (sa strane!) koje kriju platneno *vezalo* i tkani rubac zvan *polka*. Takve inačice možemo naći, primjerice, u češljanju žena u selima Draganičkoga polja ili u karaševskih Hrvatica u Rumunjskoj!

Što se spomenutih industrijskih materijala i ženske "novije mode" tiče, nisu li se i u nekim drugim krajevima Hrvatske (npr. u Međimurju, Podravini, itd.) dogodile slične promjene u ženskoj nošnji koje smo, čini se bez pogovora, prihvatili kao uobičajene!? Zato, ako su sami Kordunaši i Kordunašice † članovi današnjih KUD-ova i istinski nositelji folklorne baštine na Kordunu † odredili što je to njihova "nošnja" i s(a)vjesno predstavljaju svoju starinu, ne vidim razloga zašto bismo se mi tomu odupirali (ili uopće dvojili) pa u ženskoj "robi", primjerice, uporno tražili neke izrazito dinarske značajke kad je očito da ih nema!? Za razliku od ženskih, koje su se tijekom vremena mijenjale, muške su nošnje u svim kordunskim selima vidljivo zadržale svoje prvobitne značajke u materijalu i u izvedbi.

No, kad u opisu nošnje uz prijavnicu za sudjelovanje na "folklornoj smotri" pročitate sljedeće: *KUD "Lađevčani", Lađevac † ženska nošnja: rubac, košuljac, kiklja, zastor, lajbak, čarape, soknje, cipele; Lađevac † muška nošnja: košulja, gaće, ječerma, kapa, cipele †* znate da to nije i ne može biti sve!

Ako želite upoznati u cijelosti taj dio kordunskoga nasljeđa, znajte da vas čeka još puno posla! Bilo bi posebno zanimljivo proučiti dijelove kordunske nošnje (i muške i ženske) prema krojevima i nazivlju, kao i starinske načine izrade.

Kordun smo ipak, čini se, uvijek skloni zemljopisno i etnografski promatrati kao dio dinarskoga područja. Valja znati da se dinarsko područje u Hrvatskoj, južno od rijeke Save pa sve do obala Jadranskoga mora, zemljopisno proteže u izduženom pojasu od rubnih krajeva Gorskoga kotara i Korduna, preko Like, Ravnih kotara, Bukovice, Dalmatinske zagore, Poljica i Imotske krajine sve do Konavala, gdje prelazi i južne granice današnje Hrvatske. U prošlosti se stanovništvo spomenutih krajeva, kao i danas kad se već izobičajila starinska nošnja, *roba*, najviše bavilo ovčarstvom. Zato je muška i ženska tradicijska nošnja dinarskoga tipa u Hrvatskoj, kao i u susjednim krajevima Bosne i Hercegovine, nekoć u domaćoj radinosti uglavnom bila vunena. I klimatske prilike u čitavom su pojasu uvjetovale vunu i sukno kao osnovne sirovine za izradu starinske nošnje. Od platna su se izrađivale samo muške i ženske *košulje*, ženska pokrivala za

glavu te muške *gaće* koje su, slično panonskima, u Kordunu i Lici bile dio svagdanje ili svečane ljetne nošnje.

Iako su svoju nošnju obnovile po, uvjetno rečeno "novijoj modi", Cetingrađanke još uvijek s ponosom pjevaju o svojoj "bijeloj robi":

*... širi mi se moja robo bijela,
nek se znade da sam ja sa sela...!*

Glavna je odlika *bijele robe* upravo bjelina negdanjeg lanenog ili tzv. *miješanog* platna (lan-konoplja, lan-pamuk). To naravno nije slučajno. U rubnim područjima dinarskoga tipa nošnji kao srednjeg etnografskog područja Hrvatske između panonskog i jadranskog, susreću se međusobno dinarski i jadranski elementi u nošnjama Poljica, dijelom Dubrovačkoga primorja i Konavala, a dinarski i panonski u nošnjama Gorskoga kotara i Korduna.

Kordun je kraj na onoj crti negdašnje turske granice, kako je ona bila utvrđena Karlovačkim mirom nakon Velikoga rata za oslobođenje, a sa Karlovcem kao središtem. Sama riječ Kordun potječe upravo iz tadašnjeg vojničkog jezika i označuje pogranični pojas sa sistemom čvrstih uporišta i sa trajnom vojničkom službom duž same granice. U svim dijelovima Vojne Krajine, pa tako i tu na Kordunu, Austrija je naseljavala narod iz južnih krajeva, Uskoke i ostale prebjega, s tim da muški preuzmu stalnu vojnu obavezu. Na granici dviju imperijalnih sila, Turske i Austrije, ovaj je kraj ostao veoma siromašan. Pa i danas su Kordun i Lika još uvijek oskudne zemlje, gdje je narod privikao da bude zadovoljan s najskromnijim sredstvima za život i gdje tek sada nagla i temeljita izmjena svih ekonomskih i društvenih odnosa dovodi do nove proizvodnje. Tako je još godine 1955. pisala Marijana Gušić u svojem *Tumaču izložene građe*. Pišući o "narodnim nošnjama dinarske oblasti" u poglavlju koje je posvetila Kordunu (i Lici), na strani 172. i 173., donosi sažete i relativno štire opise nošnje udane žene iz Sjeničaka na Kordunu (tip nošnje srpskog pravoslavnog življa koju označuje stražnja resasta pregača, op. I.I.), te opis nošnje Kordunaša iz sela Zbjeg kraj Slunja, za koju, u postavi zagrebačkog Etnografskog muzeja, navodi sljedeće: "Kordunaš iz sela Zbjeg kraj Slunja ima na sebi ljetno odijelo. Ono se sastoji od **košulje** i **gaća**, pa je na prvi pogled po načinu kako se košulja nosi izvan gaća, opuštena na bokovima, jasno, da se tu radi o istom panonskom bijelom platnenom ruhu, kako smo ga našli posvuda u našim nizinskim krajevima. No mnogi drugi elementi ukazuju na blizinu dinarskoga prostiranja, pa tako će zimski modalitet s Korduna biti bliži odijelu Ličanina. (...) za razliku od panonskog seljaka Kordunaš ne će izaći u košulji, a da je ne opaše **kožnim čemerom**, u komu svagda sa sobom nosi **kresivo**, pribor za užiganje vatre, koje se sastoji od ocjelnog **kresiva**, **kremena** i osušene **gube**, što je sve spremljeno u **kesici** od mjehura. Osim kresiva u čemeru je **kamiš s lulom**, a za čemer utaknuta **duvankesa** i po koji nož. Na Kordunu su u običaju sve vrste dinarskih **torba**, tkanih od domaće vune i nakićenih gustim kitama. Ipak se mnogo nosi i torba, kakva je i u našem eksponatu, kožnata i ukrašena **brukvicama**, jednako izrađena kao i čemer o pojasu. Kordun pozna **crvenkapu**, ali se tu ipak često nosi i **šubara**, i to od crnih janječih kožica ili pletena od debele crne vune (...)

Umjesto štapa ili palice muški na Kordunu i Lici idu na put ili izvan kuće s **nadžakom** ili **sikiricom** u ruci (Gušić, 1955:173).

Određujući Kordun (i Liku) kao "sjeverni obod dinarskoga prostiranja", odnosno sjevernu granicu dinarskoga tipa nošnje, s naznakom da je "Kordun dodirno područje panonskih i dinarskih oblika", M. Gušić nastavlja: *Po svojoj etnografskoj građi Kordun je širok kontakti pojas između Panonske nizine i dinarskih planinskih krajeva. U materijalnom inventaru tu nalazimo supstrat panonskih dobara, koji je međutim znatno ustuknuo pred dinarskim oblicima, što su ih amo nanijele svježije dinarske seobe. Osim bijelog ljetnog platnenog odijela, (...) bijeli tekstil od konoplje ili lana, **ketena**, naći ćemo i u kućnom inventaru. Tako je npr. na Kordunu najjužnije prostiranje bijele **prtene ponjave** one vrsti, kako smo je opisali govoreći o posavskoj plahti. No, uporedo naći ćemo ovdje vunene pokrivače, koji odgovaraju krevetnim prostirkama ostalih dinarskih krajeva. Poznati su na Kordunu **biljci** i **šarenice**, jednaki onima u Lici* (Gušić, 1955:173).

Dok muška nošnja ima sve odlike "ličke nošnje", ženska se nošnja Rakovice u graničnom području Korduna i Like odlikuje, osim dinarskim, i panonskim elementima u kroju i tkaninama. Preko donje jednodijelne košulje ravnoga kroja zvane **stupača**, u novije se vrijeme nosio **košuljac**, a u donjem dijelu jedna do dvije podsuknje **dopasnice** i gornja lanena **knjigana kijklja** ukrašena čipkom domaće izrade. Djevojke su pretpasivale "curski" svileni **zaslan** (pregaču), a udane žene laneni. Osim toga, razlika je među njima bila vidljiva i u opremanju glave. Djevojke su kosu češljale u jedan **perčin**, a udane žene u dvije pletenice na zatiljku smotane u **savitak**. U starini su i djevojke i žene glavu prekrivale kupovnim **štofanim** rupcima, a kitile su se s 3-5 **štruka** † niza staklenoga ili koraljnog zrnja.

Kada, gdje i kako početi † pitaju se danas i sami nositelji kordunske baštine † † nesigurni pomalo u vrijednost i autentičnost svoje prošlosti. Kako sami kažu, uvijek im na folklornim smotrama govore da pokušaju naći i pokazati "nešto" još starije. Da bi slika o starinskim hrvatskim kordunskim nošnjama postala jasnijom, Hrvatski sabor kulture, u sklopu svoje znane edicije *Hrvatske narodne nošnje*, u suradnji s autorom ovih redaka već priprema popularno-znanstvenu publikaciju *Narodna nošnja Korduna* † † *priručnik za rekonstrukciju nošnje*. Na ponos svih kordunskih kazivača, koji su se snagom volje i upornošću duha spremno suočili s baštinom svojih zgarišta, ta bi knjiga uskoro trebala ugledati svjetlo dana i pokazati zadivljujuću ljepotu i starinu ovoga jedinstvenog nasljeđa koje se već, malo po malo, nazire, ali i na žalost gubi u etnografskim sjećanjima. I zato se valja potruditi † ako ne zbog kordunske baštine same, onda barem zbog ljudi kojima je ta baština prirasla srcu.

LITERATURA I IZVORI

BAKRAČ, Ivanka (2001): *Narodna nošnja Like † Smiljan i okolna sela*. Priručnik za rekonstrukciju nošnje. Hrvatski sabor kulture, Zagreb.

ECKHEL, Nerina (1986): *Narodna nošnja ogulinskog kraja † Ogulin*. Priručnik za rekonstrukciju nošnje. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

GJETVAJ, Nada (1988): *Narodna nošnja Banije † Luščani*. Priručnik za rekonstrukciju nošnje. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

GUŠIĆ, Marijana (1955): *Tumač izložene građe*. Etnografski muzej, Zagreb.

IVANKOVIĆ, Ivica † **ŠIMUNIĆ**, Vladimir (2001): *Hrvatske narodne nošnje*. Multigraf, Zagreb.

MATUNCI, Gordana (1988): *Narodna nošnja Bilogore*. Priručnik za rekonstrukciju nošnje. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

MURAJ, Aleksandra (2001): Pučka kultura odijevanja. U: ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj, *Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha*, Barbat d.o.o., Zagreb, str. 199-242.

SALOPEK, Hrvoje (2000): *Stari rodovi Ogulinsko-modruške udoline*. Drugo izdanje. Matica hrvatska † Ogulin, Centar za kulturu † Ogulin, Hrvatska matica iseljenika † Zagreb, Zagreb.

ŽALAC, Toma (1990): *Rastoke † Na slapovima Slunjčice*. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.

ETHNOGRAPHIC RECORDS ON NATIONAL COSTUME OF CROATIAN CATHOLIC POPULATION OF KORDUN

Summary

There have been scarce research on national costume of Croatian Catholic population of the region of Kordun. There are no coherent academic, either ethnological or folkloristic, records on that particular part of the material culture of the Kordun heritage. Unfortunately, during the 1991-1995 war (or, it would be better to say, during several wars) much of this heritage has been irreversibly lost. Very few clothing items have been preserved by museum or private collections. Therefore, people's memories and very few old photographs are the only existing source of information, as well as the indicator of what the old Kordun costume used to look like and how to reconstruct it. This is the very reason for me to present the accessible sources, as well as the basic information on this costume in this article; they were the guidelines for my research. I am adding the information on the national costume of Rastoke from the book "Rastoke † † na slapovima Slunjčice" (*Rastoke † on the Slunjčica Falls*) by Toma Žalac, cited in its entirety, to the list of references.

Keywords: folk costume / Kordun / Rastoke